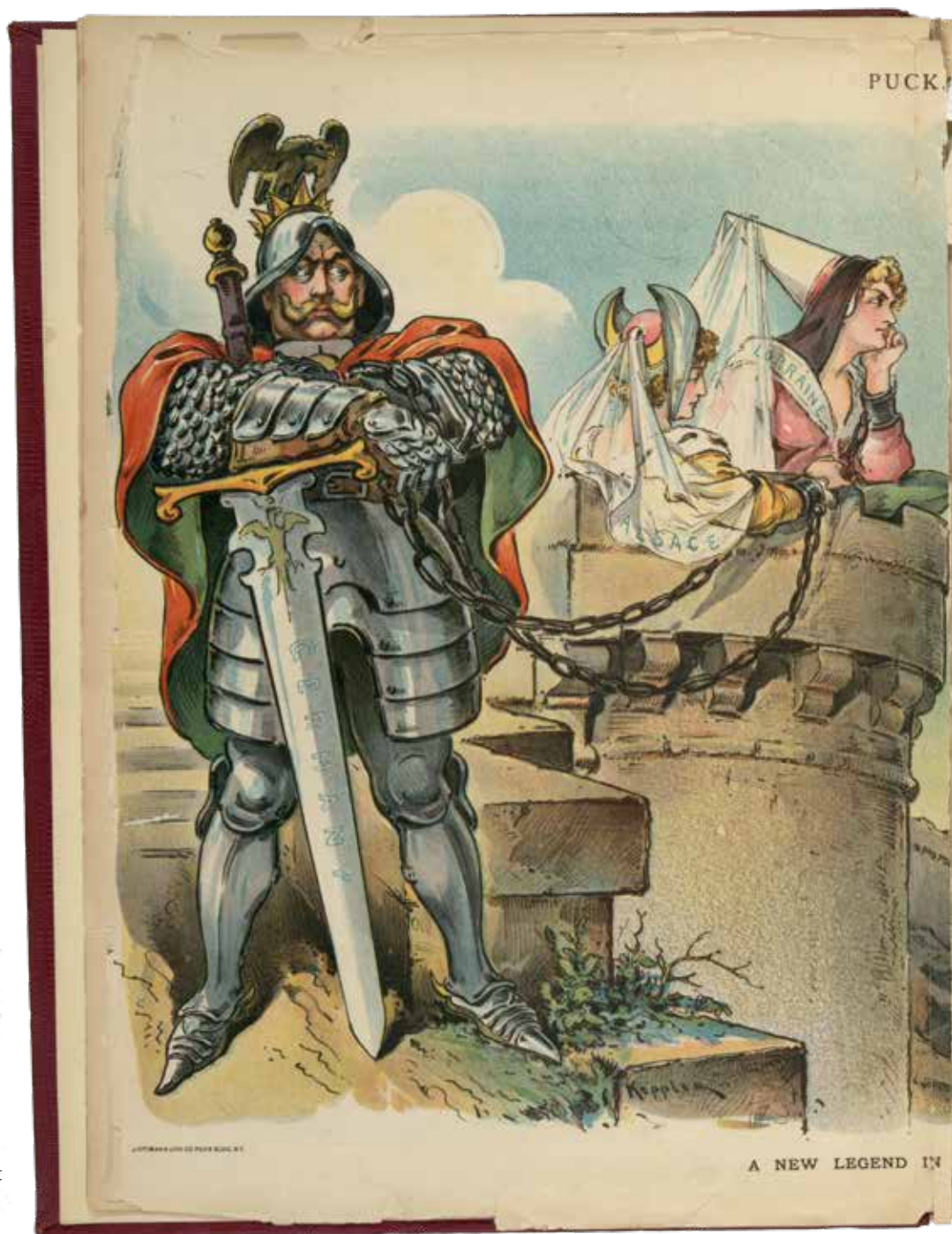

Speelbal Elzas-Lotharingen

Eeuwenlang streden Duitse en Franse machthebbers om de Elzas en Lotharingen. Vooral in de 19de en 20ste eeuw ging dit gepaard met bloedvergieten. Het gebied was strategisch gelegen én rijk aan grondstoffen, maar beide landen claimden het bovendien als 'eigen'. Dit gaat terug op het rijk van Karel de Grote, legt **Ivo van de Wijdeven** uit.

De Elzas en Lotharingen in het noordoosten van Frankrijk bieden een bijzondere aanblik. Wie goed kijkt ziet een mix van Franse en Duitse bouwstijlen. De ene stad doet meer Duits aan en de andere stad weer meer Frans, en dat verschil hoor je ook aan het accent van de inwoners. Het is de erfenis van de roerige geschiedenis van deze regio. De Elzas en Lotharingen zijn eeuwenlang de inzet geweest van politieke conflicten en oorlog tussen Franse machthebbers en Duitse vorsten. Er zijn vele veldslagen uitgevochten in het gebied tussen het hedendaagse Luxemburg en Zwitserland en de rivieren Maas

en Rijn. Die bekende mooie toeristische stadjes zoals Thionville en Colmar zijn vaak oude vestingsteden. Tot de trekpleisters van de regio behoren ook het Ossuarium van Douaumont, waarin zich de resten van 130.000 in de Eerste Wereldoorlog gesneuvelde Franse en Duitse soldaten bevinden, en forten van de Maginotlinie uit de jaren 1930, die een Duitse verrassingsaanval moest stuiten.

Karel de Grote

Het jaar 843 is cruciaal om de Franse-Duitse twist te begrijpen. Toen sloten de kleinzonen van keizer Karel de Grote - Karel de Kale, Lotharius I en Lodewijk de Duitser - het Verdrag van Verdun. Ze wilden hun al jaren voortdurende machtsstrijd beëindigen. De oplossing: ze verdeelden het Frankische Rijk van hun grootvader in drieën. Karel kreeg West-

Francië, Lotharius Midden-Francië en Lodewijk Oost-Francië.

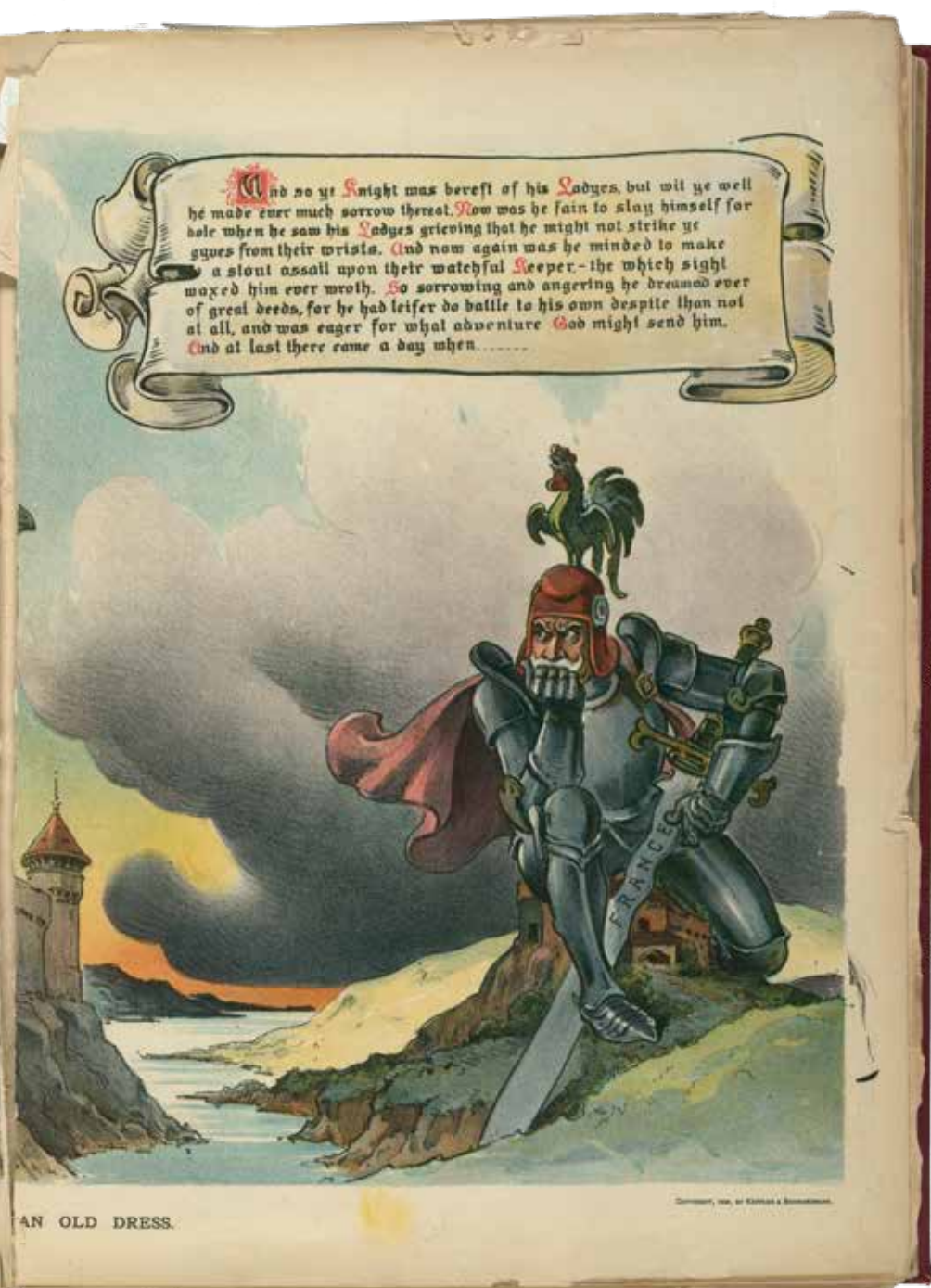
Lotharius was de oudste en zijn broers gunden hem de keizerskroon. Hij kon er niet heel lang van genieten, want hij werd ziek en stierf in 855. Op zijn sterfbed in de Sint-Salvatorsabdij van Prüm verdeelde hij Midden-Francië onder zijn drie zoons. Lotharius II kreeg het noordelijke deel. Grosso modo omvatte dit gebied, dat voortaan het Koninkrijk Lotharingen werd genoemd, het grootste deel van de Nederlanden tussen de Schelde en de Rijn, de streken rond Aken, Keulen, Koblenz en Trier, en het noordoosten van Frankrijk, inclusief de Elzas.

Lotharius II had geen wettige kinderen. Toen hij in 869 overleed, grepen zijn ooms Karel de Kale en Lodewijk de Duitser hun kans om het Koninkrijk Lotharingen onder elkaar te verdelen, maar nog eens elf jaar later wist Lodewijks zoon het gehele Koninkrijk Lotharingen toe te voegen aan Oost-Francië, zij het voortaan als hertogdom. Daarmee kwam er uiteindelijk een einde aan de dynastieke verwikkelingen na de dood van Karel de Grote. De grens tussen Oost-Francië en West-Francië zou tot in de late middeleeuwen ongewijzigd blijven. De stroomgebieden van de Maas, de Moezel en de Rijn lagen in Oost-Francië. Wel ging de Elzas in de 10de eeuw naar het hertogdom Zwaben en splitste Neder-Lotharingen (waartoe ook de Nederlanden behoorden) zich af van het hertogdom Lotharingen.

Fransen en Duitsers

Vervolgens ontwikkelden de oostelijke en de westelijke erfgenaam van keizer Karels rijk zich ieder op eigen wijze. De banden met het Karolingische huis verwaterden eerst in het oostelijke deel. De directe dynastieke lijn was hier in 911 uitgestorven. Keizer Otto I de Grote, die zich overigens wel als spiritueel opvolger van Karel de Grote beschouwde, stichtte in 962 wat later het Heilige Roomse Rijk werd ge-

Het touwtrekken om Elzas en Lotharingen begon in de middeleeuwen. Deze cartoon speelt met dat gegeven. Hij geeft de situatie in 1898 weer: een ridder (de Duitse keizer Wilhelm II) bewaakt de in 1871 verworven gebieden, gepersonifieerd door twee vrouwen. Zij kijken smachtend naar de ridder aan de overkant, de Franse president Félix Faure (Library of Congress).

noemd – vanaf de 15de eeuw officieel met de toevoeging ‘van de Duitse Natie’. In het westelijke deel van het oude rijk besteed Hugo Capet in 987 de troon van het nieuwe koninkrijk Frankrijk. Hij stamde wel af van Karel, maar via de vrouwelijke lijn. Vanaf hier lopen de geschiedenissen van het Franse en het Duitse rijk uit elkaar. Voor de Elzas en Lotharingen, gelegen aan de ‘Duitse’ kant van de grens, begon een bloeiperiode. Straatsburg, strategisch gelegen aan de Rijn, werd een belangrijk handelsknooppunt. De route tussen Parijs en Wenen liep hierlangs. Ook andere steden maakten een grote economische en culturele ontwikkeling door, vooral in de 12de en 13de eeuw onder de Hohenstaufen-keizersdynastie. Net als in de rest van Europa kregen de samenleving, nijverheid en handel echter een enorme dreun in de 14de eeuw door een

De kathedraal van Straatsburg is in de middeleeuwen door Duitse architecten gebouwd op Karolingische fundamenten. Op de afbeelding: een houtsnede van Straatsburg uit de Neurenberger Kroniek van 1493, zo’n halve eeuw na dat de kerk af was gekomen. Inzet: een triomfantelijke Adolf Hitler voor de kathedraal in juni 1940, nadat de Wehrmacht het Franse leger verslagen had in de ‘Blitzkrieg’ (beide Wikimedia Commons).

opeenvolging van barre winters, slechte oogsten en natuurlijk de pestepidemie van 1347. In de renaissance krabbelde de Elzas en Lotharingen weer op, maar de Dertigjarige Oorlog (1618-1648) bracht er verwoestingen op grote schaal.

Natuurlijke grenzen

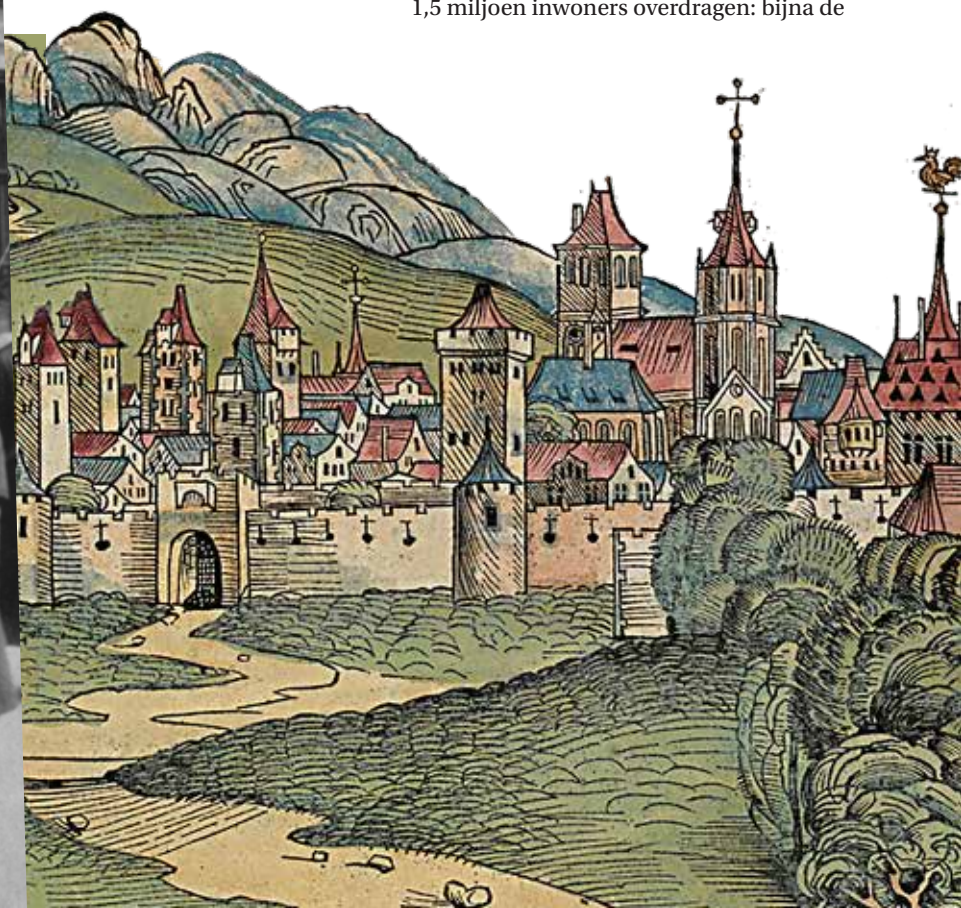
Er was nog een ander gevaar: gedurende de middeleeuwen ontstond in Parijs een verlangen naar goed verdedigbare natuurlijke grenzen. Via huwelijkspolitiek of met militaire middelen streefden de vorsten naar gebiedsuitbreiding zodat Frankrijk begrensd zou worden door de zee in het westen, de Pyreneeën in het zuidwesten, de Alpen in het zuidoosten en de rivieren Rijn en Maas in het noordoosten. Voor dat laatste moesten de Elzas en Lotharingen dus Frans worden. Vanaf de 17de eeuw boekten de Franse koningen hier na diverse oorlogen eindelijk succes. De Elzas werd onder Lodewijk XIV en Lodewijk XV stukje bij beetje ingelijfd, en het hertogdom Lotharingen volgde in 1766.

Frankrijk had nu dan zijn ‘natuurlijke’ grenzen, dat betekende nog niet dat de strijd met de Duitsers was gestreden. Het Heilige Roomse Rijk werd in 1806 weliswaar opgedoekt door Napoleon, maar na de Napoleontische Oorlogen rees de ster

van Pruisen snel. In de 19de eeuw heerste breed het idee dat iedere nationaliteit zijn eigen staat moest vormen. Schrijvers, historici en politici liepen voorop bij het creëren van nationale gevoelens. De geschiedenis van de natie werd op papier gezet om die te voeden, bovendien dienden die geschiedverhalen als fundament voor territoriale claims. In Berlijn ontstond zo het streven naar het verenigen – onder bezielende Pruisische leiding – van alle Duitstalige gebieden van het voormalige Heilige Roomse Rijk, dus ook de Elzas en Lotharingen. In het Duitse nationale verhaal vormden de Fransen de erfvijand. Aangezien het omgekeerde ook het geval was, kon een conflict niet uitblijven.

Annexatie

De onvermijdelijke Frans-Duitse Oorlog brak in de zomer van 1870 uit. De Pruisische kanselier Otto von Bismarck voerde een coalitie van Duitse staten aan tegen keizer Napoleon III. De Franse vestingsteden in de Elzas en Lotharingen konden de Duitse legers niet tegenhouden. Napoleon III gaf zich in september over na de verloren Slag bij Sedan en werd afgezet. De Duitsers belegerden vervolgens maandenlang Parijs, waarmee ze de nieuwe Franse burgerregering op de knieën dwongen. Op 18 januari 1871 werd het Duitse Keizerrijk uitgeroepen, expres in de Spiegelzaal van het paleis van Versailles. Frankrijk moest een grondgebied van bijna 15.000 km² en 1,5 miljoen inwoners overdragen: bijna de

gehele Elzas en een kwart van Lotharingen werden door de Duitse autoriteiten samengevoegd tot het 'Rijksland' Elzas-Lotharingen, met Straatsburg als hoofdstad. De nieuwe grens volgde grotendeels de taalgrens: de meerderheid van de bevolking in het geannexeerde gebied sprak van oudsher Duitse dialecten.

Wraakgevoelens

Het gebied bevatte ook een vijfde van de Franse kolen- en staalproductie, maar de belangrijkste reden voor annexatie was militair. Bismarck was aanvankelijk tegen de inname, uit angst voor Franse wraakgevoelens, maar het Duitse opperbevel ging ervan uit dat die toch wel zouden ontstaan. De generaals vonden de controle van de Elzas tot aan de Vogezen en het gebied tussen vestingsteden Thionville en Metz dus essentieel voor de bescherming van het nieuwe Duitse Rijk.

De relatie tussen de buurlanden raakte door de oorlog inderdaad nog verder verziekt, en het beleid van Berlijn in Elzas-Lotharingen maakte het er niet beter op. Men probeerde het te 'verduitsen' door het Duits als enige taal vast te leggen – wat tot grote woede van Parijs ook

inhiel dat alle straat- en plaatsnamen moesten veranderen – en de bevolking te verplichten te kiezen tussen het accepteren van de Duitse nationaliteit of emigreren. Bovendien bereikten de Duitse autoriteiten een averechts effect met hardvochtig optreden tegen iedere vorm van protest, uit angst voor een 'Franse' opstand.

Maginotlinie

Elzas-Lotharingen werd in Frankrijk hét symbool voor de vernedering door het militaristische Duitse Rijk. Voor opeenvolgende regeringen in Parijs werd de herovering van 'de verloren provincies' een obsessie en dit revanchisme vormde een belangrijke reden om zich in 1914 in de Eerste Wereldoorlog te storten.

Na het einde van die oorlog en de implosie van het Duitse Keizerrijk in 1918 werd Elzas-Lotharingen weer aan Frankrijk toegevoegd. 'Fransificatie' moest elke Duitse aanwezigheid uitwissen. Duitstaligen die zich na de Frans-Duitse Oorlog in de regio hadden gevestigd werden gedeporteerd. De Maginotlinie werd opgetuigd, een stelsel van forten, kazematten en ondergrondse tunnels dat Frankrijk moest beschermen tegen een herhaling van de Frans-

Duitse Oorlog. Hitlers Wehrmacht trok er echter in mei 1940 via België omheen. De Duitsers wonnen de Slag om Frankrijk en bezetten het noordelijke en westelijke deel van het land, inclusief Elzas-Lotharingen. Ze annexeerden het gebied niet, maar maakten er tot de bevrijding wel de dienst uit. Dit hield onder meer in dat 130.000 jongemannen – meestal tegen hun zin – moesten dienen in de Wehrmacht, vooral aan het oostfront.

Straatsburg is... Europees

Na de oorlog maakte het tweetalige Elzas-Lotharingen een bloeiperiode door tijdens *Les Trentes Glorieuses*, de Franse versie van het Duitse *Wirtschaftswunder*. De onderlinge rivaliteit werd bezworen met Europese samenwerking. Het was een bewuste keuze om Europese organen zoals de Raad van Europa en het Europees Parlement in Straatsburg te vestigen. Dat stad werd daarmee het symbool van de Frans-Duitse verbredering, die nog steeds standhoudt. Bijna twaalf eeuwen na het Verdrag van Verdun is Elzas-Lotharingen geen speelbal meer.

Ivo van de Wijdeven is historicus en analist. Hij schreef onder meer *De macht van het verleden* (Unieboek/Spectrum).

